

**АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА
АУТОПУТУ Е75 (2011-2014)**

**ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS ALONG
THE HIGHWAY ROUTE E75 (2011-2014)**

Institute of Archaeology

**ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS ALONG
THE HIGHWAY ROUTE E75
(2011–2014)**

Editors

Slaviša Perić and Aleksandar Bulatović

Belgrade
2016

Археолошки институт

**АРХЕОЛОШКА
ИСТРАЖИВАЊА НА
АУТОПУТУ Е75
(2011–2014)**

Уредници

Славиша Перић и Александар Булатовић

Београд
2016

Издавач

Археолошки институт, Београд

За издавача

Миомир Кораћ

Редакција

Дубравка Николић, Мирослав Вујовић,
Стефан Александров (Бугарска), Драги Митревски
(Македонија), Снежана Горјанова (Бугарска),
Аленка Томаж (Словенија), Вујадин Иванишевић
и Софија Петковић

Рецензенти

Растко Васић, Милоје Васић, Ненад Тасић,
Софија Петковић, Марија Бузов, Живко Микић †,
Дубравка Николић

Лектура

Akademija Oxford, Agent doo

Превод

Akademija Oxford, Agent doo

Илустрације

Ања Суботић

Техничка припрема

војислав филиповић

Штампа

Службени гласник

Тираж

500

Publisher

Institute of Archaeology, Belgrade

For publisher

Miomir Korać

Editorial board

Dubravka Nikolić, Miroslav Vujović,
Stefan Aleksandrov (Bulgaria), Dragi Mitrevski
(Macedonia), Snežana Gorjanova (Bulgaria),
Alenka Tomaž (Slovenia), Vujadin Ivanišević
and Sofija Petković

Peer reviewers

Rastko Vasić, Miloje Vasić, Nenad Tasić,
Sofija Petković, Marija Buzov, Živko Mikić †,
Dubravka Nikolić

Proofreading

Akademija Oxford, Agent doo

Translation

Akademija Oxford, Agent doo

Illustrations

Anja Subotić

Typesetting

vojislav filipović

Printed by

Službeni glasnik

Printed in

500

На предњој корици

Римски пут, IV век, локалитет Давидовац - Градиште
(© Археолошки институт)

На задњој корици

Коридор 10, аутопут Е75 (© Коридори Србије)

Front cover illustration

Roman road, 4th century, the site of Gradište in
Davidovac (© Institute of Archaeology, Belgrade)

Back cover illustration

Corridor 10, Highway E75 (© Koridori Srbije)

Публикација је штампана финансијским
средствима Коридори Србије д.о.о.

This publication was made possible through a
financial support of Koridori Srbije Ltd.

САДРЖАЈ / CONTENTS

С. Перић, А. Булатовић, УВОД.....	7
S. Perić, A. Bulatović, INTRODUCTION.....	7
С. Стаменковић, В. Иванишевић, Ј. Пешић РИМСКА НЕКРОПОЛА У МАЛОЈ КОПАШНИЦИ.....	17
S. Stamenković, V. Ivanišević, J. Pešić A ROMAN CEMETERY AT MALA KOPAŠNICA.....	17
В. Иванишевић, С. Стаменковић, С. Јовић РИМСКО НАСЕЉЕ И ЗАНАТСКИ ЦЕНТАР У МАЛОЈ КОПАШНИЦИ.....	47
V. Ivanišević, S. Stamenković, S. Jović A ROMAN SETTLEMENT AND WORKSHOP CENTER AT MALA KOPAŠNICA.....	47
А. Булатовић, Д. Бизјак, С. Витезовић НЕКРОПОЛА ИЗ РАНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА НА ЛОКАЛИТЕТУ МЕАНИШТЕ У РАНУТОВЦУ КОД ВРАЊА.....	71
A. Bulatović, D. Bizjak, S. Vitezović EARLY BRONZE AGE NECROPOLIS AT THE SITE OF MEANIŠTE NEAR VRANJE.....	71
А. Булатовић, Д. Филиповић, А. Капуран НАСЕЉЕ ИЗ ГВОЗДЕНОГ ДОБА НА ЛОКАЛИТЕТУ МЕАНИШТЕ У РАНУТОВЦУ КОД ВРАЊА.....	91
A. Bulatović, D. Filipović, A. Kapuran THE IRON AGE SETTLEMENT AT THE SITE OF MEANIŠTE IN RANUTOVAC NEAR VRANJE.....	91
А. Капуран, А. Булатовић, Д. Милановић ДОЊЕ ВРАЊЕ, НАСЕЉЕ ИЗ НЕОЛИТА И КАСНЕ АНТИКЕ.....	115
A. Kapuran, A. Bulatović, D. Milanović DONJE VRANJE – A SETTLEMENT FROM THE NEOLITHIC AND THE LATE ANTIQUITY.....	115
Г. Јеремић, В. Филиповић РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГОЛО РЕБРО У СЕЛУ ДОЊИ НЕРАДОВАЦ КОД ВРАЊА.....	135
G. Jeremić, V. Filipović RESEARCH RESULTS AT THE SITE OF GOLO REBRO IN THE VILLAGE OF DONJI NERADOVAC NEAR VRANJE.....	135
Ј. Вуковић, С. Витезовић, Д. Милановић ПАВЛОВАЦ – КОВАЧКЕ ЊИВЕ – НЕОЛИТСКИ ХОРИЗОНТИ.....	167
J. Vuković, S. Vitezović, D. Milanović PAVLOVAC – KOVAČKE NJIVE – NEOLITHIC LAYERS.....	167
А. Булатовић, А. Капуран, Д. Милановић НАЛАЗИ МЕТАЛНОГ ДОБА НА ЛОКАЛИТЕТУ КОВАЧКЕ ЊИВЕ У ПАВЛОВЦУ КОД ВРАЊА.....	205
A. Bulatović, A. Kapuran, D. Milanović METAL AGE FINDS AT THE SITE OF KOVAČKE NJIVE IN PAVLOVAC NEAR VRANJE.....	205
С. Перић, О. Бајчев, Ђ. Обрадовић, И. Стојановић НЕОЛИТСКО НАСЕЉЕ ПАВЛОВАЦ – ГУМНИШТЕ: РЕЗУЛТАТИ ЗАШТИТНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСКОПАВАЊА 2011. ГОДИНЕ.....	221
S. Perić, O. Bajčev, Đ. Obradović, I. Stojanović THE NEOLITHIC SITE OF PAVLOVAC-GUMNIŠTE: RESULTS OF THE RESCUE EXCAVATIONS IN 2011.....	221

П. Шпехар, С. Стаменковић, Н. Миладиновић-Радмиливић ЗАШТИТНА ИСКОПАВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ ДАВИДОВАЦ–ЦРКВИШТЕ.....	275
P. Špehar, S. Stamenković, N. Miladinović-Radmilović RESCUE EXCAVATIONS AT THE DAVIDOVAC–CRKVIŠTE SITE.....	275
С. Петковић ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ ДАВИДОВАЦ – ГРАДИШТЕ ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ.....	301
S. Petković ARCHAEOLOGICAL RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE DAVIDOVAC – GRADIŠTE PRELIMINARY RESULTS.....	301
Н. Миладиновић-Радмиливић, С. Вуковић-Богдановић, Н. Марковић ДАВИДОВАЦ – ГРАДИШТЕ: РЕЗУЛТАТИ ПРЕЛИМИНАРНИХ БИОАРХЕОЛОШКИХ АНАЛИЗА ОСТЕОЛОШКОГ МАТЕРИЈАЛА.....	351
N. Miladinović-Radmilović, S. Vuković-Bogdanović, N. Marković DAVIDOVAC – GRADIŠTE: RESULTS OF THE PRELIMINARY BIOARCHAEOLOGICAL ANALYSES OF THE OSTEOLOGICAL MATERIAL.....	351
А. Ђуричић ЗАШТИТНА ИСКОПАВАЊА ЛОКАЛИТЕТА КАМЕЊАРКЕ У СРПСКОЈ КУЋИ.....	383
A. Đuričić RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE OF KAMENJARKE IN SRPSKA KUĆA.....	383
И. Вранић, М. Јанковић АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ЦЕПОТИНА–ВУЧЈАК КОД БУЈАНОВЦА.....	395
I. Vranić, M. Janković ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE SITE CEPOTINA - VUČJAK NEAR BUJANOVAC.....	395

ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА АУТОПУТУ Е 75

Крајем августа 2011. године на траси аутопута Е75, на деоници Грабовница-Левосоје започета су најобимнија заштитна археолошка истраживања у Србији, после пројекта Ђердап 2. Истраживања 2011. и 2012. године реализована су у организацији Археолошког института у Београду и Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду, да би од 2013. године пројекат заштитних истраживања самостално наставио Археолошки институт. Инвеститор целокупних истраживања били су Коридори Србије д.о.о.

Од 2011 до 2014. године на деоници дужине око 75 km у зони експропријације чија је ширина у просеку била око 35-40 m истражено је 35 локалитета различитог типа, хронолошке припадности и површине. У наведеном периоду укупно је истражена површина од око 3 ha. Иако су резултати целокупних истраживања били изузетно значајни и плодносни, истраживања на појединим локалитетима нису дала очекиване резултате. Наиме, на неколико мањих локалитета, на којима су приликом рекогносирања терена констатовани површински археолошки налази, приликом археолошких ископавања нису евидентирани очекивани културни, већ само геолошки слојеви. Претпоставља се да су археолошки налази на ове локације доспели, као последица деловања ерозије, са локација које су биле ван граница експропријације, односно ван зоне угрожене изградњом аутопута.

Пуна пажња и енергија стручних тимова била је усмерена на истраживање неколико локалитета за које се већ од раније знало да захтевају обимна и дуготрајна ископавања. Од праисторијских локалитета, посматрано од севера ка југу то су локалитети Меаниште у Ранутовцу, Доње Врање 1 и Доње Врање 2 у Врању и Ковачке њиве, Чукар и Гумниште у Павловцу, а од античких налазишта реч је

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS ALONG THE HIGHWAY E75

The largest rescue archaeological excavations conducted in Serbia since the project 'Đerdap 2' commenced at the end of August 2011 and focused on the route of E75 highway, the section between Grabovnica and Levosaje. The investigations in 2011 and 2012 were carried out by the Institute of Archaeology in Belgrade and the Department of Archaeology, Faculty of Philosophy in Belgrade. From 2013 onwards the development-led investigations were conducted solely by the Institute of Archaeology. The funding for the entire project was provided by Koridori Srbije Ltd.

Between 2011 and 2014, within about 75 km-long section of the highway in the expropriated zone that was, on average, 35-40 m wide, 35 archaeological sites of different types, size and chronological attribution were investigated. Altogether an area of about 3 ha was explored over this period. Although on the whole the investigations produced numerous and highly important results, excavations at some of the sites did not yield the expected outcomes. More precisely, at several smaller sites where the initial survey registered some surface finds the archaeological excavations did not reveal the expected cultural layers; only pedo-geological deposits were encountered here. It is thus assumed that the noted archaeological finds arrived at these locations as a result of erosion and re-distribution of the material from areas that are outside the expropriated land, that is, outside the zone endangered by the highway construction.

Special attention and energy of the teams of specialists were directed towards the investigations of certain sites for which previous knowledge suggested they would require large-scale and long-term excavations. Among the prehistoric sites, observed from the north to the south of the section, those were the following: Meanište in Ranutovac, Donje Vranje 1 and Donje Vran-

о Каменици, Пазаришту и Царском друму у Малој Копашници, као и Црквишту и Градишту у Давидовцу. Приликом истраживања коришћена је савремена методологија, а прикупљен је и велики број узорка за различите анализе, од којих је већина завршена, а резултати су делимично или у потпуности презентовани у овој публикацији.

Током ових ископавања прикупљен је изузетно велики број покретних налаза. Неки од њих су од изузетне културно-историјске и уметничке вредности и они ће значајно обогатити збирке надлежних музеја у Лесковцу и Врању, а надамо се и у најскорије време бити доступни широј јавности. У стручном и научном смислу српска археологија дошла је до изузетно вредне археолошке грађе, чије ће систематизовање и тумачење допринети успешној реконструкцији живота заједница које су у праисторији и периоду римске доминације живеле на овом значајном комуникационом правцу, који повезује централни Балкан са Повардарјем и северном Егејом.

Славиша Перић
Александар Булатовић

је 2 in Vranje, and Kovačke Njive, Čukar and Gumnište in Pavlovac. Among the sites from the Antiquity, those sites were Kamenitica, Pazarište and Carski Drum in Mala Kopašnica, as well as Crkvište and Gradište in Davidovac. In the course of the investigations, modern research methodology was applied. A number of samples were collected for a range of different analyses of which most have been completed and the results are partly or fully presented in this volume.

A very large quantity of artefacts was encountered during the excavations. Some of them are of notable culture-historical and artistic value and will significantly enrich the collections of the relevant museums in Leskovac and Vranje; our hope is that very soon they will be presented to the wider audience. From the scientific and scholarly perspectives, this project supplied Serbian archaeology with incredibly valuable materials and information. Their systematic study and interpretation will certainly contribute to the comprehensive reconstruction of life of the communities that during prehistory and the period of Roman supremacy occupied this important route of communication that connects the Central Balkans with the Vardar valley and the North Aegean.

Slaviša Perić
Aleksandar Bulatović

**АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА
АУТОПУТУ Е75 (2011-2014)**

**ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS ALONG
THE HIGHWAY ROUTE E75 (2011-2014)**

Бр.	Село и локалитет	Период и тип локалитета	Руководилац истраживања и институција	Година истраживања
1	Мала Копашница, Каменица	Римски период, некропола	Вујадин Иванишевић, Соња Стаменковић, Археолошки институт	2012.
2	Мала Копашница, Царски друм	Античка некропола, античко насеље	Вујадин Иванишевић, Соња Стаменковић, Археолошки институт	2014.
3	Мала Копашница, Црквиште	Без налаза	Перица Шпехар, Археолошки институт	2012.
4	Мала Копашница, Пазариште	Римски период, насеље	Вујадин Иванишевић, Перица Шпехар, Археолошки институт	2012.
5	Ораовица, Старо гробље	Без налаза	Перица Шпехар, Археолошки институт	2012.
6	Ораовица, Црквиште	Без налаза	Перица Шпехар, Археолошки институт	2012.
7	Сушевље/ Репиште, Бунавејско	Без налаза; у близини античка некропола	Гордана Јеремић, Археолошки институт	2014.
8	Сушевље/ Репиште, Росуља	Праисторија (гвоздено доба)	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2014.
9	Дупљане, Кућиште	Праисторија (гвоздено доба) и античко насеље	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2014.
10	Декутинце, Кућиште	Без налаза	Софија Петковић, Археолошки институт	2012.
11	Декутинце, Суви рид	Без налаза	Софија Петковић, Археолошки институт	2012.
12	Грамађе, Чифлак	Без налаза	Марко Јанковић, Филозофски факултет	2012.
13	Грамађе, Грамаде	Спорадични налази из праисторије и средњег века	Марко Јанковић, Филозофски факултет	2012.
14	Врбово, Мирча	Без налаза	Марко Јанковић, Филозофски факултет	2012.
15	Паневље, Кашин	Без налаза	Марко Јанковић, Филозофски факултет	2012.
16	Бујковац, Црквиште- Чивлак	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
17	Врањска Бања, Латифка	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
18	Ранутовац, Меаниште	Праисторија, насеље и некропола	Александар Булатовић, Археолошки институт	2012.
19	Ранутовац, Два брата	Праисторија, насеље	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
20	Врање, Доње Врање 1	Праисторија, насеље; Римски период, периферија насеља	Александар Капуран, Археолошки институт	2013.

21	Врање, Доње Врање 2	Праисторија, насеље; Римски период, периферија насеља	Александар Капуран, Археолошки институт	2013.
22	Рибинце, Селиште	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
23	Доњи Нерадовац, Голо ребро	Римски период, периферија насеља	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2011.
24	Доњи Нерадовац, Селиште	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2011.
25	Павловац, Ковачке њиве	Праисторија, насеље; Средњи век, насеље	Јасна Вуковић, Филозофски факултет, Александар Булатовић, Археолошки институт	2011.
26	Павловац, Чукар	Праисторија, насеље	Славиша Перић, Археолошки институт; Милош Јевтић, Јасна Вуковић, Филозофски факултет	2011.
27	Павловац, Гумниште	Праисторија, насеље	Славиша Перић, Археолошки институт	2011.
28	Павловац, Суви до	Без налаза	Душко Шљивар, Филозофски факултет	2011.
29	Давидовац, Црквиште	Праисторија, насеље; Римски период, некропола	Вујадин Иванишевић, Перица Шпехар, Археолошки институт	2011.
30	Давидовац, Градиште	Праисторија, насеље; Римски период, насеље и некропола	Софија Петковић, Археолошки институт	2011.
31	Српска Кућа, Камењарке	Праисторија, насеље; Римски период, насеље	Стеван Ђуричић, Филозофски факултет	2011.
32	Бујановац, Грштица	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
33	Божињевац, Височица	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
34	Божињевац, Плоче	Без налаза	Војислав Филиповић, Археолошки институт	2012.
35	Левосоје, Цепотине- Вучјак	Праисторија, периферија насеља	Марко Јанковић, Филозофски факултет	2012.

No.	Village and site name	Chronology and type of the site	Excavation director(s) and institution	Excavated
1	Mala Kopašnica, Kamenitica	Roman period, necropolis	Vujadin Ivanišević, Sonja Stamenković, Institute of Archaeology	2012
2	Mala Kopašnica, Carski drum	Roman period, settlement and necropolis	Vujadin Ivanišević, Sonja Stamenković, Institute of Archaeology	2014
3	Mala Kopašnica, Crkvište	No archaeological remains	Perica Špehar, Institute of Archaeology	2012
4	Mala Kopašnica, Pazarište	Roman period, settlement	Vujadin Ivanišević, Perica Špehar, Institute of Archaeology	2012
5	Oraovica, Staro groblje	No archaeological remains	Perica Špehar, Institute of Archaeology	2012
6	Oraovica, Crkvište	No archaeological remains	Perica Špehar, Institute of Archaeology	2012
7	Suševlje/ Repište, Bunavejsko	No archaeological remains, in the vicinity of Roman necropolis	Gordana Jeremić, Institute of Archaeology	2014
8	Suševlje/ Repište, Rosulja	Prehistory (Early Iron Age)	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2014
9	Dupljane, Kućište	Prehistory (Early Iron Age); Roman period, settlement	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2014
10	Dekutince, Kućište	No archaeological remains	Sofija Petković, Institute of Archaeology	2012
11	Dekutince, Suvi rid	No archaeological remains	Sofija Petković, Institute of Archaeology	2012
12	Gramade, Čiflak	No archaeological remains.	Marko Janković, Faculty of Philosophy	2012
13	Gramade, Gramade	Chance finds from prehistory and medieval period	Marko Janković, Faculty of Philosophy	2012
14	Vrbovo, Mirča	No archaeological remains	Marko Janković, Faculty of Philosophy	2012
15	Panevlje, Kašin	No archaeological remains	Marko Janković, Faculty of Philosophy	2012
16	Bujkovac, Crkvište-Čivlak	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
17	Vranjska Banja, Latifka	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
18	Ranutovac, Meanište	Prehistory, settlement and necropolis	Aleksandar Bulatović, Institute of Archaeology	2012
19	Ranutovac, Dva brata	Prehistory, settlement	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
20	Vranje, Donje Vranje 1	Prehistory, settlement; Roman period, settlement periphery	Aleksandar Kapuran, Institute of Archaeology	2013

21	Vranje, Donje Vranje 2	Prehistory, settlement; Roman period, settlement periphery	Aleksandar Kapuran, Institute of Archaeology	2013
22	Ribince, Selište	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
23	Donji Neradovac, Golo rebro	Roman period, settlement periphery	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2011
24	Donji Neradovac, Selište	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2011
25	Pavlovac, Kovačke njive	Prehistory, settlement; medieval period, settlement	Jasna Vuković, Faculty of Philosophy; Aleksandar Bulatović, Institute of Archaeology	2011
26	Pavlovac, Čukar	Prehistory, settlement	Slaviša Perić, Institute of Archaeology; Miloš Jevtić, Jasna Vuković, Faculty of Philosophy	2011
27	Pavlovac, Gumnište	Prehistory, settlement	Slaviša Perić, Institute of Archaeology	2011
28	Pavlovac, Suvi do	No archaeological remains	Duško Šljivar, Faculty of Philosophy	2011
29	Davidovac, Crkvište	Prehistory, settlement; Roman period, necropolis	Vujadin Ivanišević, Perica Špehar, Institute of Archaeology	2011
30	Davidovac, Gradište	Prehistory, settlement; Roman period, settlement and necropolis	Sofija Petković, Institute of Archaeology	2011
31	Srpska Kuća, Kamenjarke	Prehistory, settlement; Roman period, settlement	Stevan Đuričić, Faculty of Philosophy	2011
32	Bujanovac, Grštica	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
33	Božinjevac, Visočica	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
34	Božinjevac, Ploče	No archaeological remains	Vojislav Filipović, Institute of Archaeology	2012
35	Levosoje, Cepotine-Vučjak	Prehistory, settlement periphery	Marko Janković, Faculty of Philosophy	2012

1. Мала Копашница, Каменица; 2. Мала Копашница, Царски друм; 3. Мала Копашница, Црквиште; 4. Мала Копашница, Пазариште; 5. Ораовица, Старо гробље; 6. Ораовица, Црквиште; 7. Сушевље/Репиште, Бунавејско; 8. Сушевље/Репиште, Росуља; 9. Дупљане, Кућиште; 10. Декутинце, Кућиште; 11. Декутинце, Суви рид; 12. Грамађе, Чифлак; 13. Грамађе, Грамаде; 14. Врбово, Мирча; 15. Паневље, Кашин; 16. Бујковац, Црквиште-Чивлак; 17. Врањска Бања, Латифка; 18. Ранутовац, Меаниште; 19. Ранутовац, Два брата; 20. Врање, Доње Врање 1; 21. Врање, Доње Врање 2; 22. Рибинце, Селиште; 23. Доњи Нерадовац, Голо ребро; 24. Доњи Нерадовац, Селиште; 25. Павловац, Ковачке њиве; 26. Павловац, Чукар; 27. Павловац, Гумниште; 28. Павловац, Суви до; 29. Давидовац, Црквиште; 30. Давидовац, Градиште; 31. Српска Кућа, Камењарке; 32. Бујановац, Грштица; 33. Божињевац, Височица; 34. Божињевац, Плоче и 35. Левосоје, Цепотине-Вучјак.

1. Mala Kopašnica, Kamenitica; 2. Mala Kopašnica, Carski drum; 3. Mala Kopašnica, Crkvište; 4. Mala Kopašnica, Pazarište; 5. Oraovica, Staro groblje; 6. Oraovica, Crkvište; 7. Suševlje/Repište, Bunavejsko; 8. Suševlje/Repište, Rosulja; 9. Dupljane, Kućište; 10. Dekutince, Kućište; 11. Dekutince, Suvi rid; 12. Gramađe, Čiflak; 13. Gramađe, Gramade; 14. Vrbovo, Mirča; 15. Panevlje, Kašin; 16. Bujkovac, Crkvište-Čivlak; 17. Vranjska Banja, Latifka; 18. Ranutovac, Meanište; 19. Ranutovac, Dva brata; 20. Vranje, Donje Vranje 1; 21. Vranje, Donje Vranje 2; 22. Ribince, Selište; 23. Donji Neradovac, Golo rebro; 24. Donji Neradovac, Selište; 25. Pavlovac, Kovačke njive; 26. Pavlovac, Čukar; 27. Pavlovac, Gumnište; 28. Pavlovac, Suvi do; 29. Davidovac, Crkvište; 30. Davidovac, Gradište; 31. Srpska Kuća, Kamenjarke; 32. Bujanovac, Grštica; 33. Božinjovac, Visočica; 34. Božinjovac, Ploče and 35. Levosoje, Cepotine-Vučjak.

Карта аутопута Е75 са убележеним истраживаним локалитетима из табеле.

Map of the E75 route showing excavated sites listed in the table.

Перица Шпехар
Соња Стаменковић
Наташа Миладиновић-Радмиловић

Perica Špehar
Sonja Stamenković
Nataša Miladinović-Radmilović

ЗАШТИТНА ИСКОПАВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ ДАВИДОВАЦ–ЦРКВИШТЕ¹

RESCUE EXCAVATIONS AT THE DAVIDOVAC– CRKVIŠTE SITE¹

Анстракт: У селу Давидовац, на локалитету Црквиште, током 2011. године откривени су остаци насеља из раног гвозденог доба, као и делови касноантичке некрополе. Истражена је површина од приближно 1,4 ха, на којој су откривени остаци источне периферије праисторијског насеља са две правоугаоне надземне куће и шест јама, и североисточна периферија касноантичке некрополе чији се централни део налазио на простору савременог гробља формираног око цркве Св. Ђорђа. Истражена некропола, са две зидане гробнице и девет гробова, припада већем касноантичком насељу чији су остаци потврђени југоисточно од Црквишта, на потесу Давидовац–Градиште–Југозапад.

Abstract: In 2011, remains of a settlement from the Early Iron Age, as well as parts of a Late Antique cemetery, were discovered in the village of Davidovac, at the Crkvište site. An area of ca. 1.4 hectares was investigated, in which the remains of two rectangular houses and six pits in the eastern periphery of a prehistoric settlement were discovered. Also investigated was the northeastern periphery of a Late Antique cemetery, whose central part is located in the area of the modern-day cemetery surrounding the church of St. George. The cemetery, comprising two masonry tombs and nine graves, belongs to a large Late Antique settlement, whose remains are discovered southeast of Crkvište, at the Davidovac-Gradište-Southwest stretch.

Кључне речи: Давидовац, Црквиште, рано гвоздено доба, насеље, касна антика, некропола, остеолошки материјал, *fluorosis*.

Keywords: Davidovac, Crkvište, Early Iron Age, settlement, Late Antiquity, cemetery, osteological material, *fluorosis*.

ПОЛОЖАЈ ЛОКАЛИТЕТА

THE LOCATION OF THE SITE

Локалитет Црквиште у Давидовцу налази се приближно 9,5 km јужно од Врања. Простире се у алувијалној равници Врањско-бујановачке котлине, на омањем заравњеном узвишењу, на надморској висини од око 400 m. Лежи на падини окренутој према истоку, ка долини Јужне Мораве, од које је удаљен приближно 650 m.² Црквиште заузима североисточни део села Давидовац, и обухвата простор око цркве Св. Ђорђа и данашњег сеоског гробља.

The site of Crkvište in Davidovac is some 9.5 km south of Vranje. It is located in the alluvial plain of the Vranje-Bujanovac valley, on a low flat hillock, at an altitude of around 400 meters, on a slope facing east, towards the South Morava valley, some 650 meters away.² Crkvište is situated in the northeastern part of the village of Davidovac and includes the area around the church of St. George and the present-day village cemetery.

¹ Текст је резултат пројекта *Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва*, Министарства просвете и науке Републике Србије (бр. 177021).

² Булатовић, Капуран 2014, 102–103.

¹ This paper is the result of the project *Urbanization processes and development of medieval society* of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (no. 177021).

² Булатовић, Капуран 2014, 102–103.

ПРЕТХОДНА АРХЕОЛОШКА САЗНАЊА

О траговима материјалне културе на потесу Давидовац–Црквиште или Давидовац–Североисток, како га поједини аутори називају,³ писало се и раније, и то пре свега шездесетих година XX века, након радова на изградњи аутопута 1961. године, али и после археолошких рекогносцирања спроведених 2002. године.⁴ Подаци се односе на римски и касноантички период, на остатке зиданих гробова и засведених гробница и на мали број покретних археолошких налаза, као што су неодређени римски новац из једне гробнице⁵ и крстава бронзана фибула са луковицама, опредељена у другу половину IV века.⁶ О постојању гробница сведоче и мештани, који су на конструкције овог типа наилазили приликом копања гробних рака на простору око цркве, у самој порти, као и приликом обраде земље и зидања кућа и других објеката у овом делу села.

Осим тога, недалеко од Црквишта, на локалитету Градиште, у југозападном делу села, и на потесу Давидовац–Југозапад, који се простире у наставку Градишта према југозападној периферији села и долини Јужне Мораве,⁷ документовани су остаци материјалне културе из бронзаног и гвозденог доба, из римског и касноантичког периода. Поред праисторијских налаза, у највећој мери опредељених у рано гвоздено доба,⁸ констатовани су и делови грађевина из римског периода, остаци зидане гробнице и римског бунара, два

PREVIOUS ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

Finds of material culture in the area of Davidovac-Crkvište, or Davidovac-Northeast, as some authors call it,³ were written about before, mostly in the 1960s, following highway construction in 1961, but also after an archaeological field survey conducted in 2002.⁴ The published data are related to finds from the Roman and Late Antique periods, mostly remains of masonry graves and vaulted tombs and a small number of small archaeological finds, such as indeterminate Roman coins from one of the tombs⁵ and a crossbow bronze fibula, dated to the second half of the fourth century.⁶ Local inhabitants were also a source of information, since they used to come across the Roman graves while digging in and around the church courtyard, as well as when working their fields or building houses and other structures in this part of the village.

Apart from that, registered not far from Crkvište, at the Gradište site, in the southwestern part of the village and in the area of Davidovac-Southwest, which spreads through the rest of Gradište towards the southwestern periphery of the village on the valley of the South Morava,⁷ were the remains of material culture from the Bronze and Iron Ages and Roman and Late Antique periods. In addition to prehistoric finds, most of which were dated to the Early Iron Age,⁸ also registered were parts of buildings from the Roman period, remains of a masonry tomb and a Roman well, two lead sarcophagi, while small

³ Томовић, Фидановски 2005, 27.

⁴ Гарашанин, Гарашанин 1965, 11–12; Јовановић 1966, 322; Томовић, Фидановски 2005, 27, 29.

⁵ Томовић, Фидановски 2005, 27–29.

⁶ Митровић 2010, 46, кат. 57.

⁷ Томовић, Фидановски 2005, 27–28; Петковић 2012, 22.

⁸ Булатовић 2007, 168; Митровић 2010, 21–22, 25; Булатовић, Капуран 2014, 109–116.

³ Томовић, Фидановски 2005, 27.

⁴ Гарашанин, Гарашанин 1965, 11, 12; Јовановић 1966, 322; Томовић, Фидановски 2005, 27, 29.

⁵ Томовић, Фидановски 2005, 27–29.

⁶ Митровић 2010, 46, кат. 57.

⁷ Томовић, Фидановски 2005, 27–28; Петковић 2012, 22.

⁸ Булатовић 2007, 168; Митровић 2010, 21–22, 25; Булатовић, Капуран 2014, 109–116.

Сл. 1 – Ситуациони план локалитета Црквиште, Подваду и Утрине.

Fig. 1 – Situation plan of the Crkvište, Podvadu and Utrine sites.

оловна саркофага, а од покретних налаза, између осталог, две сребрне статуе Јупитера, новац Констанција Хлора (293–306) и Максимиана Даје (305–313),⁹ остава од 13 примерака златног новца из IV века,¹⁰ бронзане фибуле (II–IV век), бронзани накит и апликације (III–IV век), оловни тегови и пломбе (III–IV век), рановизантијске копче и други предмети.¹¹

⁹ RIC VI, 15, 117.

¹⁰ Јовановић 1966, 316; Булатовић 2000; Томовић, Фидановски 2005, 29; Петковић 2012, 22.

¹¹ Митровић 2010, 43, 45–46, 56–59, 61–63; Петковић 2012, 22.

finds included two silver statuettes of Jupiter, coins of Constantius Chlorus (293–306) and Maximinus Daia (305–313),⁹ a hoard containing 13 gold coins from the fourth century,¹⁰ bronze fibulae (2nd–4th c.), bronze jewelry and appliques (3rd–4th c.), lead weights and lead seals (3rd–4th c.), Early Byzantine buckles and other objects.¹¹

⁹ RIC VI, 15, 117.

¹⁰ Јовановић 1966, 316; Булатовић 2000; Томовић, Фидановски 2005, 29; Петковић 2012, 22.

¹¹ Митровић 2010, 43, 45–46, 56–59, 61–63; Петковић 2012, 22.

ИСТРАЖИВАЊА ИЗ 2011. ГОДИНЕ

Нова археолошка истраживања у Давидовцу предузета су 2011. године, на површини угроженој изградњом нове трасе ауто-пута Е75 на Коридору 10. На основу расписаног тендера, ископавања су поверена Археолошком институту у Београду.¹² Истраживања су вршена у једној кампањи и трајала су приближно три и по месеца, од краја августа до почетка децембра. У том периоду истражени су локалитети Црквиште, Утрине и Подваду (сл. 1).

Ради лакшег техничког документовања археолошких ситуација, а због чињенице да је овај простор био вештачки испресецан како старим ауто-путем, тако и локалним путем, пре почетка ископавања је одлучено да се ископна површина подели на мање делове. Локалитет Црквиште је подељен на четири сектора (северни, западни, источни и јужни), а потеси Утрине и Подваду на два (западни и источни) (сл. 1).

Археолошки остаци и трагови материјалне културе потврђени су само на Црквишту, и то пре свега у северном, западном и јужном делу локалитета. На положајима Утрине и Подваду, на којима су вршена сондажна ископавања, није било археолошких налаза. На простору западног и јужног сектора Црквишта тада су откривени остаци насеља из раног гвозденог доба. Праисторијски хоризонт из овог периода констатован је и у северном сектору, док су у источном делу Црквишта нађени атипични уломци праисторијске керамике, међутим без контекста и у малом броју, па се претпоставља да су фрагменти на овај простор доспели ерозијом.¹³ Осим нала-

INVESTIGATIONS IN 2011

The latest archaeological investigations in Davidovac were undertaken in 2011, in an area threatened by the construction of the new route of Highway E75 along Corridor 10. Following a public tender, excavations were entrusted to the Institute of Archaeology in Belgrade.¹² The investigations lasted over an uninterrupted period of about three and a half months, from the end of August until the beginning of December. During this period, the sites of Crkvište, Utrine and Podvadu were investigated (Fig. 1).

In order to facilitate documenting the archaeological situation, and due to the fact that this area was intersected by the old highway and a local road, it was decided before the excavations commenced to divide the excavation area into smaller sectors. The site of Crkvište was divided into four sectors (northern, western, eastern and southern), and the area of Utrine and Podvadu into two (western and eastern) (Fig. 1).

The presence of archaeological remains and traces of material culture was confirmed only at Crkvište, predominantly in the northern, western and southern sectors of the site. At the sites of Utrine and Podvadu, where sondage was performed, there were no archaeological finds. However, the remains of an Early Iron Age settlement were discovered in the western and southern sectors of Crkvište. A prehistoric horizon from this period was registered in the northern sector as well, while in the eastern sector of Crkvište atypical fragments of prehistoric pottery were found, but out of context and in small numbers. It is therefore believed that the fragments were brought to this area due to erosion.¹³ In addition to the Early Iron Age finds from the

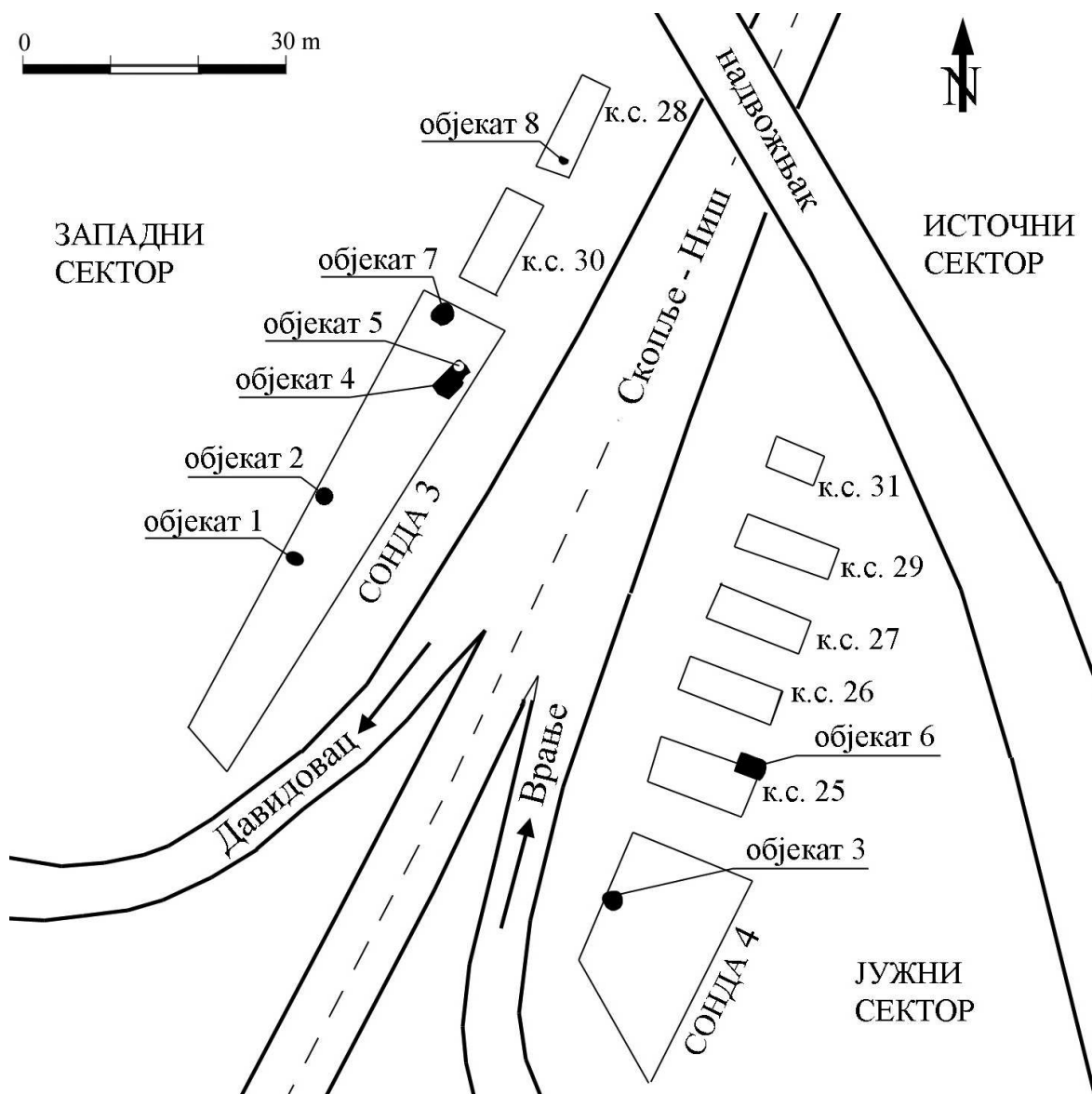
¹² Радовима су руководили др Вујадин Иванишевић и др Перица Шпехар. Из Археолошког института у Београду, у истраживањима су учествовали и мр Иван Бугарски, мр Соња Стаменковић и Милица Радишић, из Народног музеја у Лесковцу Јулијана Пешић. Остале чланове стручне екипе чинили су археолози и студенти археологије: Емил Цабунац, Ненад Лазаревић, Ивана Цветковић, Александар Стаменковић и Угљеша Војводић.

¹³ Булатовић, Капуран 2014, 101, 103, 116

¹² The excavations were headed by Vujadin Ivanišević, Ph.D. and Perica Špehar, Ph.D. Ivan Bugarski, M.A., Sonja Stamenković, M.A. and Milica Radišić from the Institute of Archaeology, Belgrade, and Julijana Pešić from the National Museum, Leskovac, also took part in the investigation. The other members of the team were archaeologists and archaeology students Emil Cabunac, Nenad Lazarević, Ivana Cvetković, Aleksandar Stamenković and Uglješa Vojvodić.

¹³ Булатовић, Капуран 2014, 101, 103, 116

Сл. 2 – Ситуациони план западног и јужног сектора Црквишта (Булатовић, Капуран 2013, 104, сл. 2).
 Fig. 2 – Situation plan of the Crkvište site: western and southern sectors (Булатовић, Капуран 2013, 104, сл. 2).

за из раног гвозденог доба, у северном делу Црквишта, у широком ископу, истражени су и остаци касноантичке некрополе.¹⁴

Насеље из раног гвозденог доба

На истраженом делу праисторијског насеља (Црквиште – западни и јужни сектор), које је хронолошки опредељено у период између XI и IX века пре нове ере, откривено је неколико затворених целина, које чине две

northern part of Crkvište, the remains of a Late Antique cemetery were unearthed in the wide excavation area as well.¹⁴

Early Iron Age settlement

In the investigated part of the prehistoric settlement (Crkvište – western and southern sectors), dated to the period between the eleventh and ninth centuries BC, several closed units were discovered, comprising two houses and six pits

¹⁴ Шпехар, Миладиновић-Радмиливић, Стаменковић 2013, 269–286.

¹⁴ Шпехар, Миладиновић-Радмиливић, Стаменковић 2013, 269–286.

куће и шест јама (сл. 2). Остаци културног слоја из истог периода посведочени су и у северном делу Црквишта. На основу тога је установљено да део истраженог праисторијског насеља представља његову источну периферију, а да је, према конфигурацији терена, насеље било оријентисано у правцу северозапад–југоисток. Захваљујући поменутиим налазима и одсуству трагова материјалне културе из тог периода северно од северног сектора Црквишта, претпоставља се да се насеље завршавало негде на овом простору.¹⁵

У западном сектору су истражене једна кућа и пет јама, у јужном кућа и јама. Куће (објекти 4 и 6) су биле надземне, плитко укопане конструкције, правоугаоне основе, са подницама и зидовима од лепа. Оријентација откривених кућа се разликовала. Једна (објекат 4) је била оријентисана у правцу североисток–југозапад, друга (објекат 6) у оси исток–запад. Прецизне димензије су установљене за кућу у јужном сектору (2,9 x 1,85 m), док су димензије друге куће непотпуне. На подницама ових објеката налажени су фрагменти лепа, уломци керамичких посуда, али и једна коштана алатка (објекат 4). Уз северну, источну и јужну страну поднице куће у јужном сектору налазили су се укопи за стубове. Јаме (објекти 1–3, 5, 7–8), које су, како се претпоставља, са кућама чиниле део економског комплекса и служиле, пре свега, за складиштење хране, биле су цилиндричног или коничног облика. Све су се налазиле ван кућа, у њиховој близини, а само једна је откривена у североисточном углу објекта 4, испод нешто млађе поднице. Реч је о јами кружне основе (објекат 5) у којој су се такође налазили уломци керамике истих стилско-типолошких карактеристика као и примерци са поднице куће, затим животињске кости и један керамички жетон. Једна јама је била покривена већим каменим притесаним блоком, док је на дну јаме, означене као објекат 2, нађен велики број налаза који су указивали на то да је реч о некој врсти оставе, која је у секундарној употреби служила за одлагање отпада.¹⁶

¹⁵ Булатовић, Капуран 2014, 101, 103, 116.

¹⁶ Булатовић, Капуран 2014, 104–109, 116.

(Fig. 2). The presence of the remains of a cultural layer from the same period was also confirmed in the northern sector of Crkvište. On this basis, it was established that this part of the investigated prehistoric settlement represented its eastern periphery and that, judging by the configuration of the terrain; it was oriented along the northwest–southeast axis. On the basis of aforementioned finds and the absence of traces of material culture from the period north of the northern sector of Crkvište, it may be assumed that the settlement ended somewhere in this area.¹⁵

One house and five pits were investigated in the western and one house and one pit in the southern sector. Houses (Structures 4 and 6) were above the ground, with a shallow dug-in construction of a rectangular base and with floors and walls made of daub. The discovered houses were differently oriented. One (Structure 4) was oriented along the northeast–southwest axis and the other (Structure 6) along the east–west axis. Precise dimensions were established for the house in the southern sector (2.9 x 1.85 m), while the dimensions of the other house remain undetermined. Found on the floor of these structures were fragments of daub, as well as fragments of pottery, and also a bone tool (Structure 4). Along the northern, eastern and southern sides of the floor of the house in the southern sector were postholes. The pits (Structures 1–3, 5, 7–8), which, it is assumed, along with the houses were part of a homestead and were mostly used for storing food, were cylindrical or conical in shape. They were all located outside of the houses, in their vicinity, with only one discovered in the north-eastern corner of Structure 4, under the floor of a slightly later date. The pit has a round base (Structure 5). Fragments of pottery of the same style and type as those found on the floor of the house were found in the pit, as well as animal bones and a ceramic token. One pit was covered with a large hewn stone block, while on the bottom of the pit, marked as Structure 2, a large number of finds were discovered, indicating that it used to be some sort of storage, which was later used as a waste dump.¹⁶

¹⁵ Булатовић, Капуран 2014, 101, 103, 116.

¹⁶ Булатовић, Капуран 2014, 104–109, 116.

Сл. 3 – Уломци керамичких посуда из раног гвозденог доба.
 Fig. 3 – Fragments of Early Iron Age pottery.

Од покретних налаза најзаступљенији су уломци керамичких посуда (сл. 3–4). Изузев материјала који потиче из јаме (објект 1) покривене притесаним каменим блоком (лонци украшени пластичним тракама и барботином), остале форме посуда готово су истоветне. Највише је здела, и то примерака увученог, фасетираног или косо канелованог обода, мрко, сиво или црно печене, углачане или пригачане површине. У знатно мањем броју су присутне полулоптасте зделе, а коначни облици су документовани само једним примерком. Поред здела, најзаступљеније су амфоре, и то облици оштрије профилације између врата и трбуха, у највећем броју случајева украшене канелурама, као и амфоре широко разгрнутог канелованог обода. Ту су и полулоптасте шоље, пехари и лонци. Најзаступљенији орнаменти на посудама су канелуре, а чести су и отисци назубљеним инструментом и убоди, док је урезивање ређе заступљено. Поред посуда, налажени су и други предмети од печене земље (калемасти тегови, глачанице, пршљенак, жетон), али и део коштане оплате, коштане алатке, оруђе од окресаног камена и једна бронзана каричица.

Форме керамичких посуда нађене на Црквишту припадају фази Ib и Ic поморавске групе потврђене у басену Велике Мораве, и хоризонту канеловане керамике или старијој фази раног гвозденог доба у доњем току Јужне Мораве. Од преосталих налаза, хронолошки се прецизније могу одредити бронзана каричица и калемасти тегови, прилично распрострањени на локалитетима из раног гвозденог доба.¹⁷

Касноантичка некропола

У северном сектору Црквишта откривени су остаци касноантичке некрополе. Реч је о две засведене гробнице и девет зиданих гробова (сл. 5). Испитани део некрополе представља њену североисточну периферију, што је потврђено и одсуством

The most common among the small finds are fragments of pottery (Figs. 3-4). With the exception of the material originating from the pit (Structure 1) covered with the hewn stone block (pots adorned with decorative strips and barbotine), the shapes of other vessels are nearly identical. The majority of them are bowls, mostly pieces with inverted, faceted or slanting fluted rims, of brown, gray or black firing color and with burnished or semi-burnished surfaces. Much less frequent are hemispherical bowls, whereas conical shapes were documented in only one example. The most numerous finds after bowls are those of amphorae with a sharp transition from neck to belly mostly decorated with fluting and amphorae with wide everted and fluted rims. There are also hemispherical cups, beakers and pots. The most common ornament on the vessels is fluting. Imprints made with dentate implements and incision are also common, whilst engraving is rare. There are also other objects made of fired clay (coil-shaped weights, burnishers, a spindle whorl, a token), but also a fragment of a bone plate, a bone tool, chipped stone tools and one small hoop made of bronze.

The shapes of pottery found at Crkvište belong to Phases Ib and Ic of the Morava Valley group, confirmed in the basin of the Great Morava river, and the horizon of fluted ceramics or the earlier phase of the Early Iron Age in the lower course of the South Morava river. As for the rest of the finds, a more precise dating can be provided for the small bronze hoop and coil-shaped weights, as they are very common at Early Iron Age sites.¹⁷

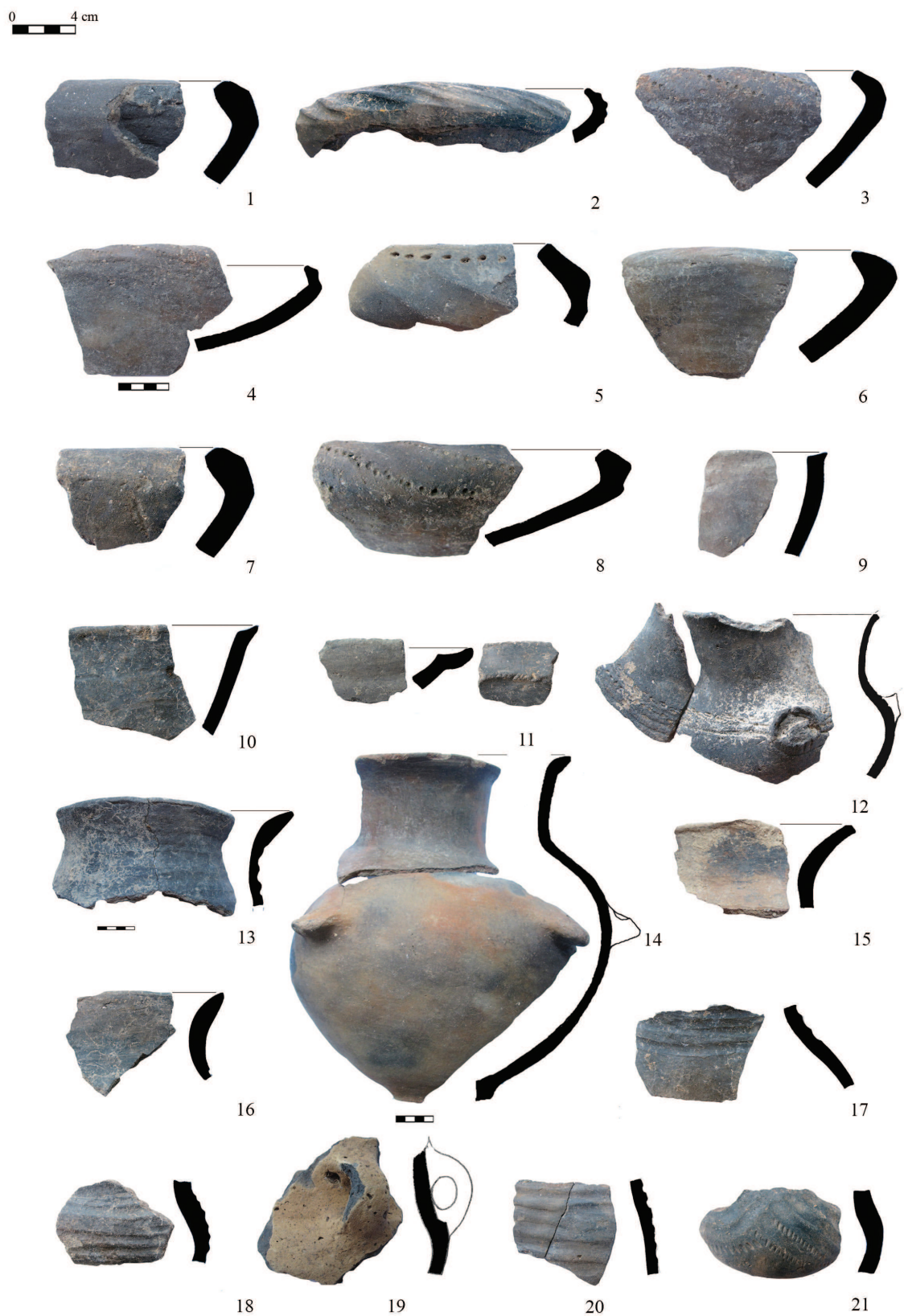
Late Antique cemetery

The remains of a Late Antique cemetery were discovered in the northern sector of Crkvište. They comprise two vaulted tombs and nine masonry graves (Fig. 5). The investigated part of the cemetery represents its north-eastern periphery, as confirmed by the absence

¹⁷ Булатовић, Капуран 2014, 109–116.

¹⁷ Булатовић, Капуран 2014, 109-116.

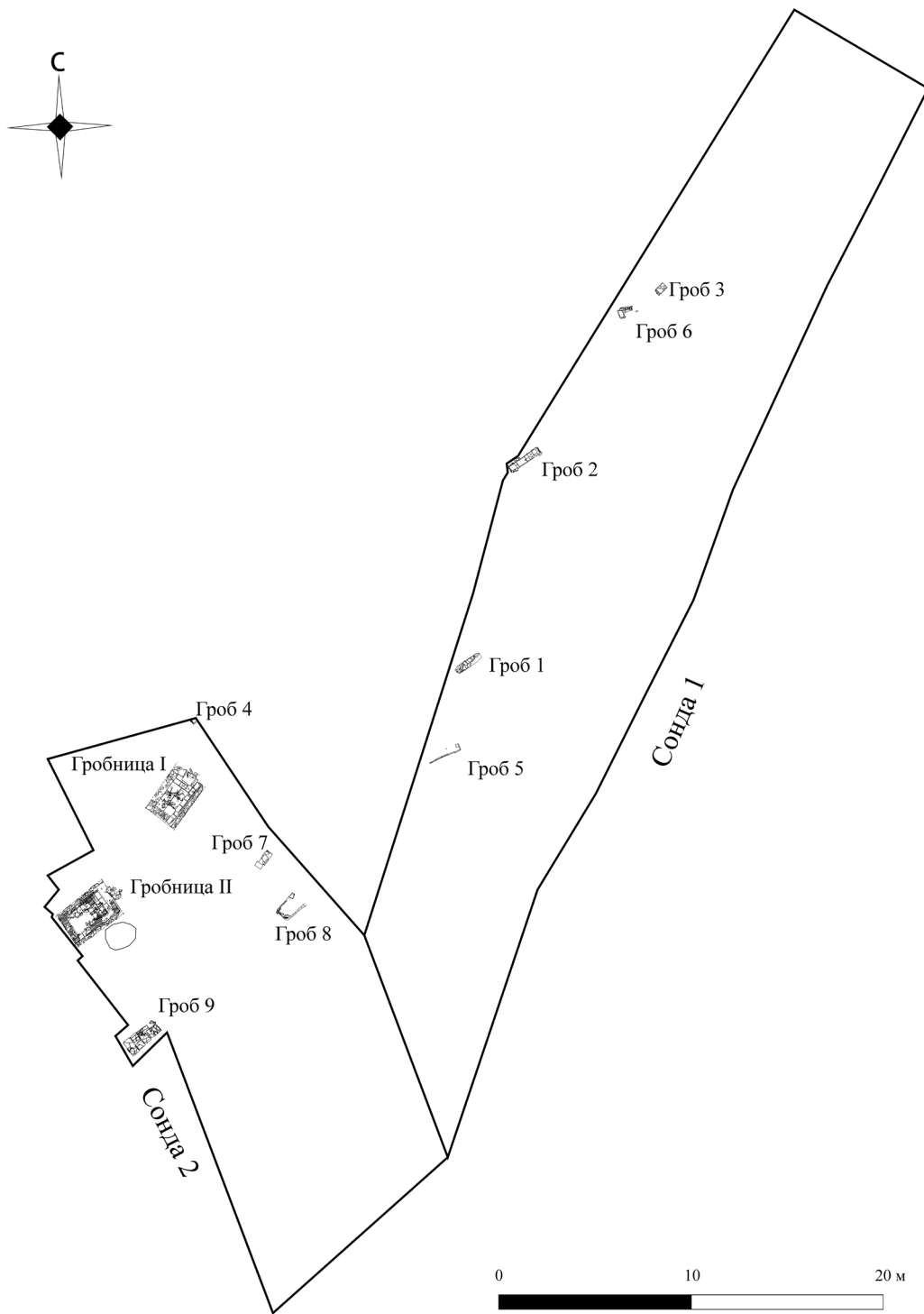

Сл. 4 – Уломци керамичких посуда из раног гвозденог доба.

Fig. 4 – Fragments of Early Iron Age pottery.

налаза у источном сектору Црквишта и на потесу Утрине. На основу положаја откривених гробних конструкција, података из

of finds in the eastern sector of Crkvište and in the area of Utrine. On the basis of the position of the discovered burials, data from pub-

Сл. 5 – Основа некрополе.
Fig. 5 – Ground plan of the cemetery.

објављене грађе,¹⁸ као и оних посведочених од стране мештана, закључено је да се некропола ширила на запад и југозапад, а да се њен централни део налазио на простору савременог гробља формираног око цркве Св. Ђорђа.

Откривене гробнице и гробови су у највећој мери девастирани. Оријентисани су у правцу југозапад–североисток, са извесним одступањима ка северу и југу. Најбоље су сачуване зидане гробнице (сл. 6–10) и гроб бр. 9 (сл. 11–12), у којима су документовани и скелетни остаци покојника. Ни у једној гробници или гробу није било гробних прилога или других покретних археолошких налаза.¹⁹

Гробнице су биле засведене зидане конструкције правоугаоне основе (сл. 7, 10). Грађене су од ломљеног камена и облутака везаних блатом измешаним са комадићима беличастог малтера. Димензије гробнице I (сл. 6–7) износиле су: 2,70 x 1,90 m (спољашње) и 2,06 x 1,08 m (унутрашње), а гробнице II (сл. 8–10) 2,80–2,90 x 1,87–2,03 m, односно 2,06 x 1,08 m. Дебљина зидова гробница кретала се око 0,40 m и 0,45 m. Њихова унутрашњост је била премазана беличастим малтером. Поплочање гробница састојало се од девет опека, четири квадратне и пет правоугаоних. Неке од њих носиле су мотив канелура, концентричних кругова, укрштених линија или спирални орнамент. Сводови гробница су начињени од правоугаоних опека, везаних блатом и малтером. Зазидани улаз у гробницу, у оба случаја, налазио се у североисточном зиду. Испред улаза у гробницу I откривен је праг за који је искоришћена квадратна опека из хипокауста већих димензија. У унутрашњости гробница нађен је већи број дислоцираних људских костију. На око 0,20 m југоисточно од гробнице II, откривена је плитка јама пречника 0,65 m, у којој је по-

lished papers,¹⁸ as well as testimonies of local inhabitants, it was concluded that the cemetery spread towards the west and southwest and that its central part was in the area of the modern-day cemetery surrounding the church of St. George.

Сл. 6 – Гробница I.

Fig. 6 – Tomb I.

Most of the tombs and graves discovered had been devastated. They were oriented along the southwest–northeast axis, with slight deviations towards the north and south.¹⁹ The best preserved are the masonry tombs (Figs. 6–10) and Grave 9 (Figs. 11–12), from which skeletal remains of the deceased were unearthed. There were no grave goods or other small archaeological finds in any of the tombs or graves.

The tombs are vaulted and masonry structures of rectangular bases (Figs. 7, 10). They

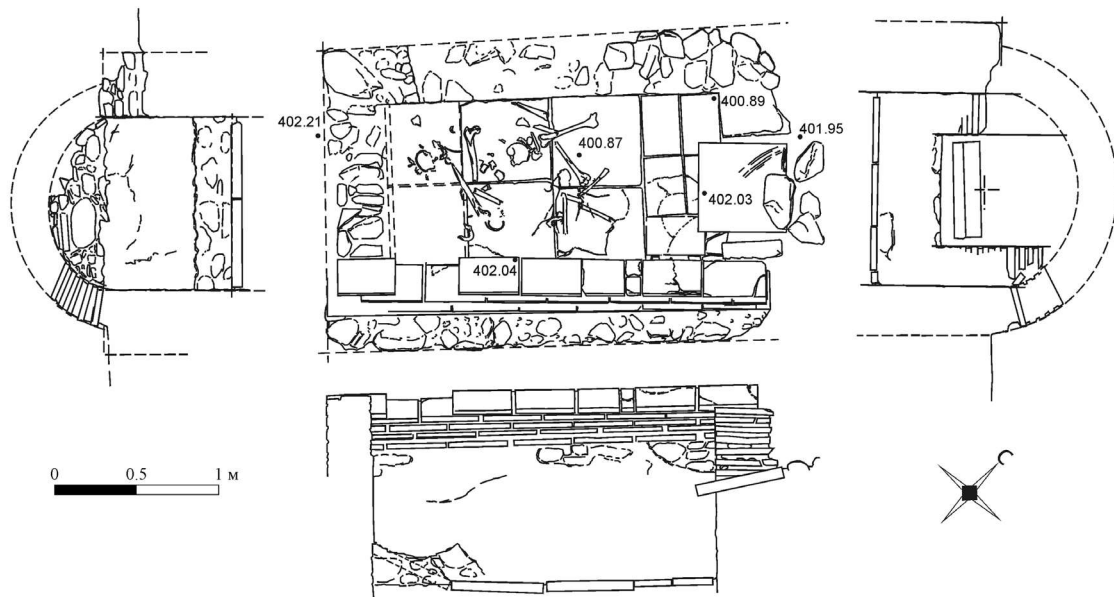
¹⁸ Гарашанин, Гарашанин 1965, 11–12; Јовановић 1966, 316, 322; Томовић, Фидановски 2005, 27, 29.

¹⁹ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 280, сл. 12.

¹⁸ Гарашанин, Гарашанин 1965, 11–12; Јовановић 1966, 316, 322; Томовић, Фидановски 2005, 27, 29.

¹⁹ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 280, fig. 12.

Сл. 7 – Гробница I – основа и пресеци.
Fig. 7 – Tomb I – ground plan and cross-sections.

Сл. 8 – Гробница II.
Fig. 8 – Tomb II.

ред већих комада камена, нађен и мали број уломака керамичких посуда и животињских костију.²⁰

²⁰ Шпехар, Миладиновић-Радмиливић, Стаменковић 2013, 274–277.

were made out of stone and pebbles, joined together with a mixture of mud and pieces of whitish mortar. The dimensions of Tomb I (Figs. 6-7) were 2.70 x 1.90 m (outside) and 2.06 x 1.08 m (inside) and of Tomb II (Figs. 8–10) 2.80-2.90

Од девет истражених гробова у овом делу некрополе, једини готово у потпуности очуван је гроб 9 (сл. 11–12), дужине 2 м и ширине 0,90 м у горњем, односно 0,62 м у доњем ужем делу конструкције. Реч је о гробу са слободно укопаним покојником, који је имао двосливни покривач од тегула. Поједине тегуле имале су кружне мотиве изведене шарањем прстима на опеци пре печења. У гробу је откривен комплетно очуван скелет.²¹

Сл. 9 – Гробница II.
Fig. 9 – Tomb II.

Остали гробови углавном су или били опљачкани или девастирани из неког другог разлога. Најчешће су сачуване поднице и бочне стране (гробови 2–7), ретко покривач (гробови 3 и 7). Од гроба 1 је сачувана само подница, док је гроб 8 потпуно уништен. За зидање гробова углавном су коришћене тегуле различитих димензија, 43 x 33 x 3,4 cm,

²¹ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 279.

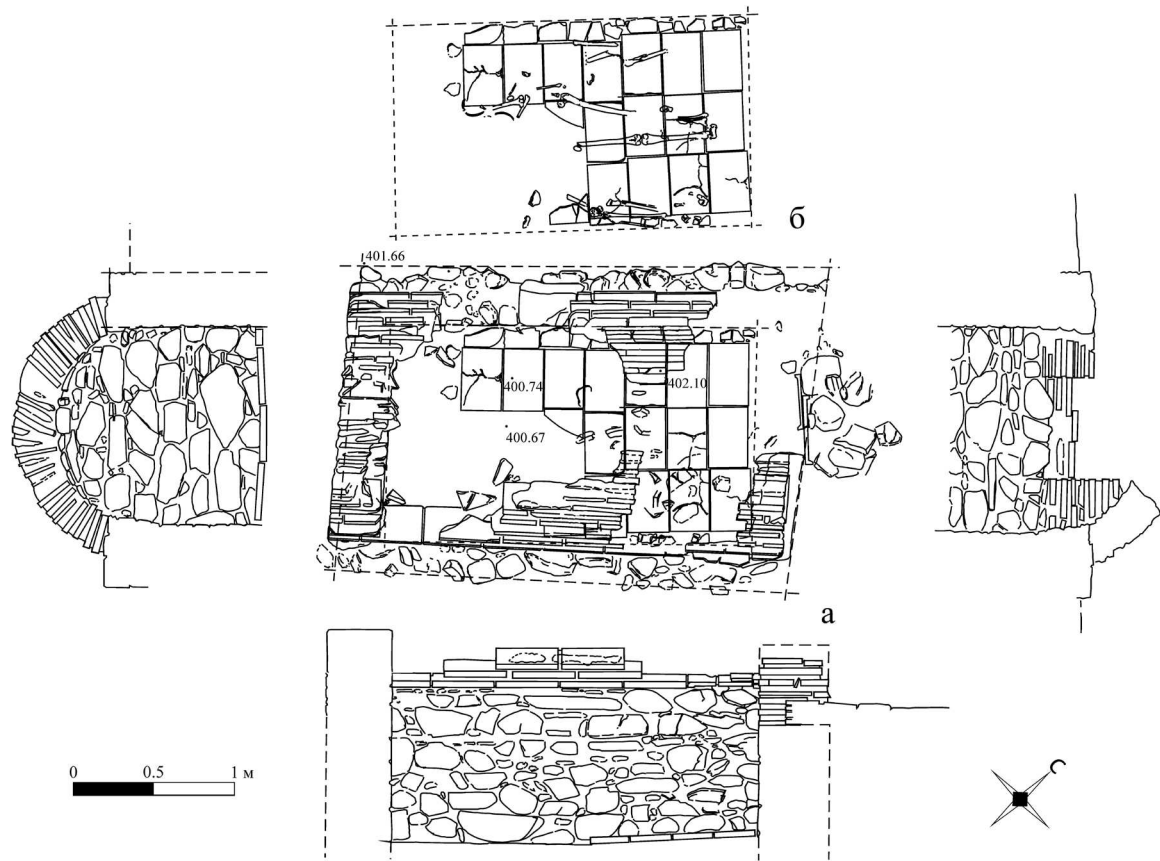
x 1.87-2.03 m, and 2.06 x 1.08 m, respectively. The wall of the tombs was around 0.40 m and 0.45 m wide. The tombs were coated with whitish mortar on the inside. The paving of the tombs consisted of nine bricks, four of them square and five rectangular. Some of the bricks bear concentric circles, spiral ornaments or the motif of crossed lines. The vaults of the tombs were made of rectangular bricks, joined together with mud and mortar. In both cases, the bricked-in entrance to the tomb was located on the northeastern wall. A threshold, made from a large square hypocaust brick, was discovered outside the entrance to Tomb I. Inside the tombs, a large number of dislocated human bones were discovered. Around 0.20 m southeast of Tomb II, a shallow pit of 0.65 m in diameter was found. In addition to large pieces of stone, it contained a small number of fragments of pottery and animal bones.²⁰

Of the nine graves investigated in this part of the cemetery, the only entirely preserved one was Grave 9 (Figs. 11-12). Its top section is two meters long and 0.90 m wide, whereas the bottom and narrower section is 0.62 m wide. This grave is a simple pit, but with a cover made of *tegulae*. Some of the *tegulae* bear circular motifs. A complete human skeleton was discovered in the grave.²¹

Most other graves were either robbed or disturbed for some other reason. In most cases, the best preserved parts are the floor and lateral sides (Graves 2–7), while the cover rarely survives (Graves 3 and 7). In the case of Grave 1, only the floor has survived, while Grave 8 has been completely destroyed. *Tegulae* of different sizes (43 x 33 x 3.4 cm, 47–48 x 34–35 x 4–5 cm) were commonly used to build the graves. They sometimes bear concentric circular or spiral motifs. There are also rectangular bricks of two sizes (33–34 x 25–26 x 4.5 cm and 33 x 31–34 x 4–5 cm), bearing the motif of crossed lines. Stone was only sporadically used

²⁰ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 274-277.

²¹ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 279.

Сл. 10 – Гробница II – а) основа и пресеци, б) основа поднице.

Fig. 10 – Tomb II – a) ground plan and cross-sections; b) pavement.

47–48 x 34–35 x 4–5 cm, понекад са концентичним кружним и спиралним мотивима. Осим тога, присутне су и правоугаоне опеке с мотивом укрштених линија, чије димензије износе 33–34 x 25–26 x 4,5 cm, односно 33 x 31–34 x 4–5 cm. Употреба камена у конструкцији гробова била је спорадична. Поднице гробова биле су најчешће од тегула (гробови 1, 2, 3). У гробу 1 то су уломци тегула постављени у два реда. Изузетак је гроб 4, који је био поплочан опекама, док су његове бочне стране начињене од вертикално постављених тегула. За бочне стране гробова осим тегула (гроб 3), коришћене су опеке (гроб 2, 5), ретко и камен (гроб 2). Покривач, који је у ретким случајевима очуван, направљен је од тегула (гробови 3 и 6) или опека (гроб 7).²²

in grave construction. The floor of the graves was usually covered with *tegulae* (Graves 1, 2, 3). In the case of Grave 1, fragments of *tegulae* were placed in two rows. The exception is Grave 4, which was paved with bricks, while its lateral sides were lined with vertically placed *tegulae*. The lateral sides of the graves were built from *tegulae* (Grave 3), bricks (Graves 2, 5), and stone (Grave 2). Covers, which have survived in rare cases, were made from *tegulae* (Graves 3 and 6) or bricks (Grave 7).²²

Archaeological finds in the Late Antique horizon

Inside the graves investigated, no grave goods or other objects were discovered that could help with the dating of the cemetery. However, objects were found in the layer covering this ho-

²² Шпехар, Миладиновић-Радмиливић, Стаменковић 2013, 277–279.

²² Шпехар, Миладиновић-Радмиливић, Стаменковић 2013, 277–279.

Археолошки налази из касноантичког хоризонта

У оквиру истражених гробних целина нису евидентирани гробни прилози и други предмети који би допринели датовању некрополе. Међутим, из слоја који покрива овај хоризонт потичу налази на основу којих бисмо могли да утврдимо горњу хронолошку границу за коришћење ове некрополе. Осим спо-

Сл. 11 – Гроб 9.
Fig. 11 – Grave 9.

радичних уломака касноантичке керамике, нађена су три комада бронзаног новца, гвоздена лучна фибула типа *Viminacium – Novae* (сл. 14/4), фрагментовани бронзани дводелни носач (сл. 14/1) и један гвоздени клин.²³ Два од три примерка римског новца потичу из друге половине IV века, од којих је један опредељен у време владавине Валенса (364–378). Лучне фибуле типа *Viminacium – Novae* са спиралним завршетком, попут нашег при-

ризон, based on which it was possible to identify the upper chronological time limit for the use of this cemetery. Aside from sporadic fragments of Late Antique ceramics, three bronze coins were found along with an iron bow fibula of the *Viminacium-Novae* type (Fig. 14/4), a two-piece bronze object (Fig. 14/1) and an iron nail.²³ Two of the three Roman coins were minted in the second half of the fourth century, one of them dated to the time of Valens (364 –378). Based on comparatively frequent finds of bow fibulae of the *Viminacium-Novae* type with a spiral end, such as our piece, in the territory of Serbia, S. Petković dates most of them to the second half of the fourth and the first half of the fifth century.²⁴ However, the other variant of this type is dated even later.²⁵

In addition to the northern sector, where the remains of a Late Antique cemetery were investigated, discovered in the southern and western parts of Crkvište were the remains of an indeterminate architectural structure and two Late Antique pits. The most important among the small archaeological finds were fragments of pottery from the fourth century, Roman bronze coins with the inscription VRBS ROMA, minted between 330 and 335, an iron buckle (Fig. 14/5), a chisel, a leather punch, a fragmented iron knife (Fig. 14/3), several iron nails, a cramp, a rectangular stone palette (Fig. 14/2), a whetstone (Fig. 14/6) and a piece of a grindstone.²⁶ With the exception of the coins, none of the other finds can be assigned a precise date. Namely, the small square-shaped buckle, used to fasten footwear²⁷ or various straps on women's clothing,²⁸ was common throughout Late Antiquity, as was the chisel.²⁹

²³ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 272, fig. 3-4.

²⁴ Petković 2010, 320–323, tip 37/B.

²⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, 605–608; Tejral 2005, fig. 2.A.2; Ivanišević, Kazanski, Mastikova 2006, 17, 119, Fig. 8.13–16; Petković 2010, 320–323, tip 37/A.

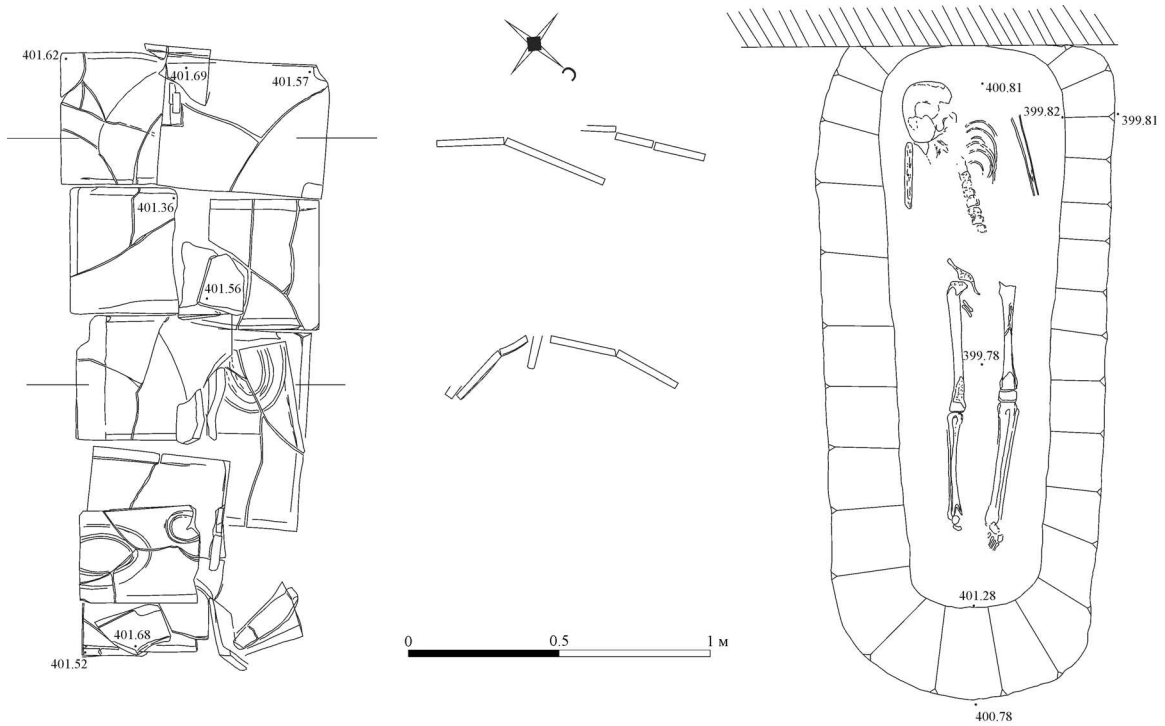
²⁶ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 272, fig. 4.

²⁷ Špehar 2010, 57.

²⁸ Claus 1987; Martin 1995.

²⁹ Поповић 1988, 134, Т. XXVI/1; Шпехар, Јацановић 2011, 51.

²³ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 272, сл. 3–4.

Сл. 12 – Гроб 9 – основа и пресек.
Fig. 12 – Grave 9 – ground plan and cross-sections.

мерка, на основу релативно честих налаза са подручја Србије, С. Петковић тежишно одређује у другу половину IV и прву половину V века.²⁴ Ипак, фибуле овог типа, али нешто другачије варијанте, датују се и позније.²⁵

Осим у северном сектору, где су истражени остаци касноантичке некрополе, у јужном и западном делу Црквишта документовани су остаци урушене неодређене архитектуре и две јаме из касноантичког периода. Од покретних археолошких налаза издвајају се уломци керамичких посуда из IV века, затим римски бронзани новац с натписом VRBS ROMA, кован између 330. и 335. године, гвоздена копча (сл. 14/5), длето, пробојац за кожу, фрагментовани гвоздени нож (сл. 14/3), неколико гвоздених клинова, једна кламфа, као и камена правоугаона палета (сл. 14/2), брус

Сл. 13 – Нумизматички налази из касноантичког хоризонта.
Fig. 13 – Coin finds from the Late Antique layers.

²⁴ Petković 2010, 320–323, tip 37/B.

²⁵ Schulze-Dörlamm 1986, 605–608; Tejral 2005, fig. 2.A.2; Ivanišević, Kazanski, Mastikova 2006, 17, 119, Fig. 8.13–16; Petković 2010, 320–323, tip 37/A.

Сл. 14 – Археолошки налази из касноантичког хоризонта.

Fig. 14 – Archaeological finds from the Late Antique layers.

(сл. 14/6) и део каменог жрвња.²⁶ Изузимајући новац, остале налазе није могуће прецизније датовати. Наиме, квадратна копча малих димензија, која је служила за закопчавање обуће²⁷ или за причвршћивање разноврсног

²⁶ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 272, сл. 4.

²⁷ Špehar 2010, 57.

Anthropological analysis of the osteological material

Skeletal remains were found in both vaulted tombs (Tombs I and II) and also in Grave 9.

Inside the robbed Tomb I, a large number of dislocated human bones were found. The bones belonged to an adult male, aged 35–45, an adult male, aged 60+ (stature 165 ± 4 cm), an

ремења код женске одеће,²⁸ јавља се током читавог касноантичког периода, а слична је ситуација и са налазом дрводељског длета.²⁹

Антрополошка анализа остеолошког материјала

Скелетни остаци су констатовани у обе засведене гробнице (гробнице I и II) и у гробу 9.

У унутрашњости опљачкане гробнице I откривен је већи број дислоцираних људских костију. Пронађене кости припадале су: одраслој особи мушког пола старој 35–45 година, одраслој особи мушког пола старој 60+ година (телесне висине 165 ± 4 cm), одраслој особи женског пола старој 25–28 година, јуvenilној особи мушког пола старој 15–22 године и фетусу.³⁰ Кости фетуса нису пронађене у анатомском положају нити у пределу карличних костију женске особе. Међутим, пошто није уобичајено да се фетус сахрањује у породичним гробницама, може се претпоставити да је женска особа похрањена у овој гробници у тренутку смрти вероватно била трудна.

На костима ових особа уочене су бројне палеопатолошке промене (болести зуба (абразија, каријес и пародонтопатија) (Табла I, 1), болести зглобова, фисуре и преломи костију, тумори костију и др.). Доминирају, наравно, болести зглобова:³¹ остеоартритис (код свих одраслих мушких индивидуа), Шморлов дефект (Табла II) и реуматоидни артритис код мушке особе, старе 35–45 година.³²

Приликом истраживања унутрашњости опљачкане гробнице II, констатовани су дислоцирани остаци четири покојника: одрасле особе мушког пола старе око 45 година (телесне висине 181 ± 5 cm), јуvenilне особе мушког пола старе 16–20 година (телесне висине 164 ± 4 cm), одрасле особе женског

adult female, aged 25–28, a male juvenile individual, aged 15–22, and a fetus.³⁰ The bones of the fetus were not discovered in their anatomical position, nor within the area of the pelvic bones of the female individual. However, since it was not customary to bury a fetus in the family tomb, it may be assumed that the female individual buried in the tomb was probably pregnant at the time of death.

Numerous paleopathological changes have been observed in the bones of these individuals (tooth diseases: abrasion, caries and parodontopathy – Pl. I, 1, joint diseases, bone fissures and fractures, bone tumors, etc.). Naturally, the most dominant are joint diseases:³¹ osteoarthritis (in all adult males), Schmorl's nodes (Pl. II) and rheumatoid arthritis in the male aged 35–45.³²

During the investigation of the inside of the robbed Tomb II, dislocated remains of four deceased persons were found: of an adult male, aged ca. 45 (stature 181 ± 5 cm), a male juvenile individual, aged 16–20 (stature 164 ± 4 cm), an adult female, aged 35–45, and a juvenile/adult individual, of indeterminate sex, aged 18–24.³³

Numerous paleopathological changes have been observed in the bones of these individuals (tooth diseases: abrasion, caries, periapical cystic cavities and parodontopathy – Pl. I, 2–6), joint diseases, bone fissures and fractures, diseases caused by blood disorders, *fluorosis*, etc.).³⁴ The predominant disorder among these individuals is also joint diseases: osteoarthritis (in all adult individuals), and Schmorl's nodes (in the male individual aged ca. 45).

A complete skeleton of an adult male aged 35–40 at the time of death was discovered in Grave 9, but in a very poor state of preserva-

²⁸ Claus 1987; Martin 1995.

²⁹ Поповић 1988, 134, Т. XXVI/1; Шпехар, Јацановић 2011, 51.

³⁰ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 274.

³¹ Миладиновић-Радмиловић 2008.

³² Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, Табла I.

³⁰ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 274.

³¹ Миладиновић-Радмиловић 2008.

³² Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, Table I.

³³ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 277.

³⁴ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, Table II.

пола старе 35–45 година и јувенилне/одрасле особе, непознатог пола, старе 18–24 године.³³

На костима ових особа уочене су бројне палеопатолошке промене (болести зуба (абразија, каријес, периапикалне цистичне шупљине и пародонтопатија) (Табла I, 2–6), болести зглобова, фисуре и преломи костију, болести изазване услед крвних поремећаја, *fluorosis*, др.).³⁴ И код ових особа доминирају болести зглобова: остеоартритис (код свих одраслих индивидуа) и Шморлов дефект (код мушке индивидуе, старе око 45 година).

У гробу 9 откривен је комплетан скелет, али у веома лоше очуваном стању, одрасле особе мушког пола који је у тренутку смрти имао 35–40 година.³⁵

На костима ове особе уочене су повреде и остеоартритис.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Током заштитних археолошких ископавања на локалитету Црквиште у Давидовцу документована су два стратиграфска хоризонта. Старији хоризонт чине остаци насеља из раног гвозденог доба (северни, западни и јужни сектор), а млађи део касноантичке некрополе (северни сектор).

Праисторијско насеље на локалитету Црквиште у Давидовцу је, захваљујући сличној архитектури откривеној у Кржинцу код Владичиног Хана, на Хисару у Лесковцу, затим у насељима из раног и старијег гвозденог доба на Градини у Босуту и Калакачи, као и на основу бројних уломака канеловане керамике, опредељено приближно у период На А2–На В2, односно у време између XI и IX века пре н. е. Насеља сличних структура из назначеног периода распрострањена су у Јужну Мораву, и то на потесу између Буја-

tion.³⁵ Marks of injuries and osteoarthritis were observed in the bones of this individual.

FINAL OBSERVATIONS

During the rescue archaeological excavations at the Davidovac-Crkvište site, two stratigraphic horizons were documented. The earlier horizon comprises the remains of an Early Iron Age settlement (northern, western and southern sectors), while the later horizon comprises parts of a Late Antique cemetery (northern sector).

On the basis of similar architectural remains discovered at Kržince near Vladičin Han, Hisar in Leskovac and in the Early and Late Iron Age settlements at Gradina in Bosut and Kalakača, as well as on account of the finds of numerous fragments of fluted ceramics, the prehistoric settlement at Crkvište in Davidovac has been dated approximately to the period Na A2–Na B2, that is between the eleventh and ninth centuries BC. Settlements from the said period with similar structures are widespread along the South Morava river, in the area between Bujanovac and Grdelica Gorge. In this respect, it is also important to mention the site of Gradište in Davidovac, where, during the rescue excavations, among other things, a horizon from the Early Iron Age was discovered, which indicates its significance and the extent to which the area was populated in this period.³⁶

The remains of the Late Antique cemetery discovered in the northern sector of Crkvište, above the horizon dated to the Early Iron Age, can only be tentatively dated on the basis of grave construction, the manner of burial and the small number of archaeological finds in the layer immediately above it. Similar tombs have been discovered in Sirmium,³⁷ Mačvanska Mitrovica,³⁸ dated to the fourth and

³³ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 277.

³⁴ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, Табла II.

³⁵ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 279.

³⁵ Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013, 279.

³⁶ Булатовић, Капуран 2014, 109-116.

³⁷ Миладиновић-Радмиловић 2011, 274, 275.

³⁸ Миладиновић-Радмиловић 2011, 351, table LXVII, 3, tomb 166.

новца и Грделичке клисуре. За ову прилику, посебно је важно поменути потес Градиште, такође у Давидовцу, на којем је, између осталог, потврђен и хоризонт раног гвозденог доба,³⁶ што указује на значај и обим насељавања овог простора у том периоду.

Остаци касноантичке некрополе у северном сектору Црквишта, откривени изнад хоризонта датованог у рано гвоздено доба, на основу изгледа гробних конструкција, начина сахрањивања, и малог броја археолошких налаза из слоја који лежи над самом некрополом, могу се оквирно датовати. Гробнице сличних конструкција откривене су у Сирмијуму,³⁷ Мачванској Митровици,³⁸ где су определене у IV–V век, на Виминацијуму,³⁹ у античком Наисусу, на потесу Јагодин Мала, датоване од IV до VI века,⁴⁰ и у Коловрату код Пријепоља.⁴¹ Мали број поменутих покретних налаза односи се на два примерка римског новца, од којих један потиче из времена владавине цара Валенса (364–378), и на фибулу типа *Viminacium–Novae*, са географски блиским аналогијама из друге половине IV – прве половине V века.⁴² Захваљујући овим чињеницама, као и претходним археолошким сазнањима,⁴³ део истражене некрополе на Црквишту може се оквирно датовати у IV–V век.

Анализа расположивих скелетних остатака показала је да је у истраженом делу некрополе сахрањено десет индивидуа, и то: шест мушког пола (катеорије: *juvenilis* – две; *adultus* II – две; *maturus* I – једна и *senilis* –

five centuries, *Viminacium*,³⁹ in Antique Naisus, in the area of Jagodin Mala, dated from the fourth to the sixth century,⁴⁰ and Kolovrat near Prijepolje.⁴¹ The small number of the aforementioned finds include two pieces of Roman coins, one of them minted during the reign of the Emperor Valens (364–378), and a fibula of the *Viminacium–Novae* type, with geographically close analogies dated to the second half of the fourth and the first half of the fifth century.⁴² Owing to these facts and the earlier archaeological evidence,⁴³ part of the investigated cemetery at Crkvište may roughly be dated to the fourth and fifth centuries.

An analysis of the available skeletal remains has shown that there were ten individuals buried in the investigated part of the cemetery: six male individuals (categories: *Juvenilis* – two; *Adultus* II – two; *Maturus* I – one and *Senilis* – one), two female individuals (categories: *Adultus* I and *Adultus* II) and two individuals of indeterminate sex (categories: *Fetus* and *Juvenilis*). Due to the fact that there are few skeletons in a good state of preservation, it is not possible to draw any conclusions about the paleodemographic structure of the population that inhabited this area in Late Antiquity. A point of interest is the appearance of *fluorosis* in the male individual from Tomb II, aged ca. 45. As for the other individuals no such changes are evident in the bones. This is actually the first such case recorded at archaeological sites in our region. This individual is highly unlikely to have been exposed in this area to the amount of fluorine sufficient to cause the disease. In view of the fact that it takes at least 15–20 years before the symptoms

³⁶ Булатовић 2007, 168; Митровић 2010, 21–22, 25; Булатовић, Капуран 2014, 109–116.

³⁷ Миладиновић-Радмиловић 2011, 274–275.

³⁸ Миладиновић-Радмиловић 2011, 351, табла LXVII, 3, гробница 166.

³⁹ Зотовић, Петровић 1968; Зотовић 1986, 52–53; Спасић-Ђурић 2002, 187; Спасић-Ђурић 2015, 111, сл. 114–115.

⁴⁰ Славетић 1934, 304; Мирковић 1956; Zotović 1961; Петровић 1974, 76–78; Ракоција 2012, 39, 42, сл. 2; Јеремић 2014.

⁴¹ Цермановић-Кузмановић 2001.

⁴² Petković 2010, 323.

⁴³ Гарашанин, Гарашанин 1965, 11–12; Јовановић 1966, 322; Томовић, Фидановски 2005, 27, 29; Митровић 2010, 46, кат. 57.

³⁹ Зотовић, Петровић 1968; Зотовић 1986, 52, 53; Спасић-Ђурић 2002, 187; Спасић-Ђурић 2015, 111, fig. 114–115.

⁴⁰ Славетић 1934, 304; Мирковић 1956; Петровић 1974, 76–78; Ракоција 2012, 39, 42, fig. 2; Јеремић 2014.

⁴¹ Цермановић-Кузмановић 2001.

⁴² Petković 2010, 323.

⁴³ Гарашанин, Гарашанин 1965, 11–12; Јовановић 1966, 322; Томовић, Фидановски 2005, 27, 29; Митровић 2010, 46, кат. 57.

једна особа), две женског пола (катеорије: *adultus* I и *adultus* II) и две непознатог пола (катеорије: *fetus* и *juvenilis*). На основу малог броја очуваних скелета тешко се могу извести закључци о палеодемографској структури популације која је живела на овом простору у касноантичком периоду. Интересантна је појава *fluorosis*-а код мушке особе из гробнице II, старе око 45 година. Код осталих особа није било оваквих промена на костима. То је уједно и први забележен случај на археолошким локалитетима код нас. По свој прилици ова особа није могла да унесе критичну количину флуора на овом простору. Претпоставља се да је морала дуже време боравити на неком другом месту, најмање 15–20 година,⁴⁴ да би симптоми уопште почели да се јављају, па можемо закључити да је вероватно била странац.

Резултати истраженог дела некрополе на Црквишту, заједно са археолошким открићима на суседном потесу Градиште–Југозапад,⁴⁵ где су откривени делови римског насеља из III века са термама, остаци римског пута *Via militaris*, део римске некрополе спаљених покојника типа Мала Копашница – Сасе I из II–III века, остаци касноантичког насеља и некрополе са гробовима типа циста из IV–V века и један рановизантијски гроб ратника из прве половине VII века,⁴⁶ указују да је на овом простору, у римском и касноантичком периоду постојало веће насеље, као и већи број некропола које су се развиле дуж поменуте римске саобраћајнице.

start to show,⁴⁴ it may be concluded that he was probably a foreigner.

The results obtained at the investigated part of the cemetery at the Davidovac-Crkvište site, along with the archaeological finds in the neighboring area of the Gradište-Southwest site,⁴⁵ including parts of a third century Roman settlement with *thermae*, the remains of the Roman *Via militaris*, parts of a Roman cemetery with cremated remains of the Mala Kopašnica-Sase I type from the second and third centuries, the remains of a Late Antique settlement and a cemetery with graves of the cist type dated to the fourth and fifth centuries, and an Early Byzantine grave of a warrior from the first half of the seventh century,⁴⁶ are indicative of the existence in this area in the Roman and Late Antique periods of a large settlement and a large number of cemeteries that developed along the aforementioned Roman road.

⁴⁴ Aufderheide, Rodríguez-Martín, Langsjoen 1998, 316–318; Littleton 1999.

⁴⁵ Резултати истраживања публиковани су у овом зборнику.

⁴⁶ Петковић 2012, 23; Petković, Bugarski, Miladinović-Radmilović, forthcoming.

⁴⁴ Aufderheide, Rodríguez-Martín and Langsjoen 1998, 316–318; Littleton 1999.

⁴⁵ Investigation results are published in this collection of papers.

⁴⁶ Петковић 2012, 23; Petković, Bugarski, Miladinović-Radmilović, forthcoming.

БИБЛИОГРАФИЈА • REFERENCES

- Aufderheide, Rodríguez-Martín, Langsjoen 1998** – A.C. Aufderheide, C. Rodríguez-Martín, O. Langsjoen, *The Cambridge Encyclopaedia of Human Paleopathology*, Cambridge 1998.
- Булатовић 2000** – А. Булатовић, *Попис археолошких налазишта која су угрожена изградњом ауто-пута Ниш-Скопље. Допис Народног музеја у Врању*, Врање 2000.
- Булатовић 2007** – А. Булатовић, *Врање – културна стратиграфија праисторијских локалитета у врањској регији*, Београд–Врање 2007.
- Булатовић, Капуран 2014** – А. Булатовић, А. Капуран, Насеље из раног гвозденог доба на локалитету Црквиште у Давидовцу код Врања, *Гласник Српског археолошког друштва* 29 (2013), Београд 2014, 101–124.
- Гарашанин, Гарашанин 1965** – М. Гарашанин, Д. Гарашанин, Из археологије Врањске области, *Врањски гласник* I, Врање 1965, 1–18.
- Zotović 1961** – Lj. Zotović, Izveštaj sa iskopavanja kasnoantičke nekropole u Nišu, *Limes u Jugoslaviji* I, Beograd 1961, 171–175.
- Зотовић 1986** – Љ. Зотовић, Јужне некрополе Виминацијума и погребни обреди, *Viminacium* 1, Пожаревац 1986, 41–60.
- Зотовић, Петровић 1968** – Љ. Зотовић, Н. Петровић, *Некропола*, водич, Ниш 1968.
- Ivanišević, Kazanski, Mastikova 2006** – V. Ivanišević, M. Kazanski, A. Mastikova, *Les Nécropoles de Viminacium à l'Époque des Grandes Migrations*, Paris 2006.
- Јермић 2014** – Г. Јермић, Касноантичка некропола у Јагодин мали, у: *Јагодин мала – касноантичка некропола*. ур. С. Поповић, Ниш 2014, 11–58.
- Јовановић 1966** – М. Јовановић, Археолошка истраживања у 1965. години, *Врањски гласник* II, Врање 1966, 313–327.
- Littleton 1999** – J. Littleton, Paleopathology of Skeletal Fluorosis, *American Journal of Physical Anthropology* 109, 465–483.
- Martin 1995** – M. Martin, Tradition und Wandel der fubelgeschmückten frühmittelalterlichen Frauenkleidung, *Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 38, Mainz 1995, 629–680.
- Миладиновић-Радмиловић 2008** – Н. Миладиновић-Радмиловић, Болести зглобова као најчешћа обољења зглобова на скелетима са археолошких локалитета у Србији, *Саопштења* 40, Београд 2008, 151–162.
- Miladinović-Radmilović 2011** – N. Miladinović-Radmilović, *Sirmium - Necropolis*, Beograd–Sremska Mitrovica 2011.
- Мирковић 1956** – Ј. Мирковић, Старохришћанска гробница у Нишу, *Старинар* 5–6, Београд 1956, 53–72.
- Митровић 2010** – Г. Митровић, *Каталог метала I*, Врање 2010.
- Petković 2010** – S. Petković, *Rimske fibule u Srbiji od I do V veka n.e.*, Beograd, 2010.
- Петковић 2012** – С. Петковић, Римски пут *Via militaris* у Давидовцу код Врања, *Весник Војног музеја* 39, Београд 2012, 21–27.
- Petković 2012a** – S. Petković, Davidovac – Gradište, zaštitna arheološka istraživanja na deonici autoputa e75, koridor 10 - južni krak, u: *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, ur. V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović, Beograd 2012, 86–91.
- Petković, Bugarski, Miladinović-Radmilović, forthcoming** – S. Petković, I. Bugarski, N. Miladinović-Radmilović, A Non-Wondering Soldier's Grave? The Seventh-Century Burial in Davidovac (Southern Serbia), GrenzÜbergänge „Spätromisch“, „frühchristlich“, „frühbyzantinisch“ als Kategorien der historisch-archäologischen Forschung an der mittleren Donau (4.-8. Jh. n. Chr.) / “Late Roman”, “Early Christian”, “Early Byzantine” as categories in historic-archaeological research at the middle Danube (4th to 8th c. AD). 27. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum. Ruma, Vojvodina (Serbien), 4. – 7. November 2015, eds. O. Heinrich-Tamaska, V. Ivanišević, D. Syrbe, I. Bugarski, forthcoming.
- Петровић 1976** – П. Петровић, *Ниш у античко доба*, Ниш 1976.
- Поповић 1988** – И. Поповић, *Античко оруђе од звожђа у Србији*, Београд 1988.

Ракоција 2012 – М. Ракоција, Архитектура заданих гробница старохришћанског Ниша, *Ниш и Византија X*, Ниш 2012, 37–64.

RIC VI – *The Roman Imperial Coinage, Vol. VI: from Diocletian's reform (A.D. 294) to the death of Maximinus (A.D. 313)*, ed. C.H.W. Sutherland, London 1967.

Schulze-Dörrlamm 1986 – М. Schulze-Dörrlamm, Romanisch oder Germanisch? Untersuchungen zu den Armbrust- und Bügelfibeln des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. aus den Gebieten westlich des Rheins und südlich der Donau, *Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 33, Mainz 1986, 593–720.

Славетић 1934 – А. О. Славетић, Археолошка истраживања у Нишу и околини, *Старинар* 8–9, Београд 1934, 303–310.

Спасић-Ђурић 2002 – Д. Спасић-Ђурић, *Виминацијум. Главни град римске провинције Горње Мезије*, Пожаревац 2002.

Спасић-Ђурић 2015 – Д. Спасић-Ђурић, *Град Виминацијум*, Пожаревац 2015.

Џећар 2010 – Р. Špehar, *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Београд 2010.

Шпехар, Јацановић 2011 – П. Шпехар, Д. Јацановић, Касноантичка остава алата са локалитета Босиљковац код Кучева, *Viminacium* 16, Пожаревац 2011, 25–58.

Шпехар, Миладиновић-Радмиловић, Стаменковић 2013 – П. Шпехар, Н. Миладиновић-Радмиловић, С. Стаменковић, Касноантичка некропола на локалитету Давидовац-Црквиште, *Старинар LXIII*, Београд 2013, 269–286.

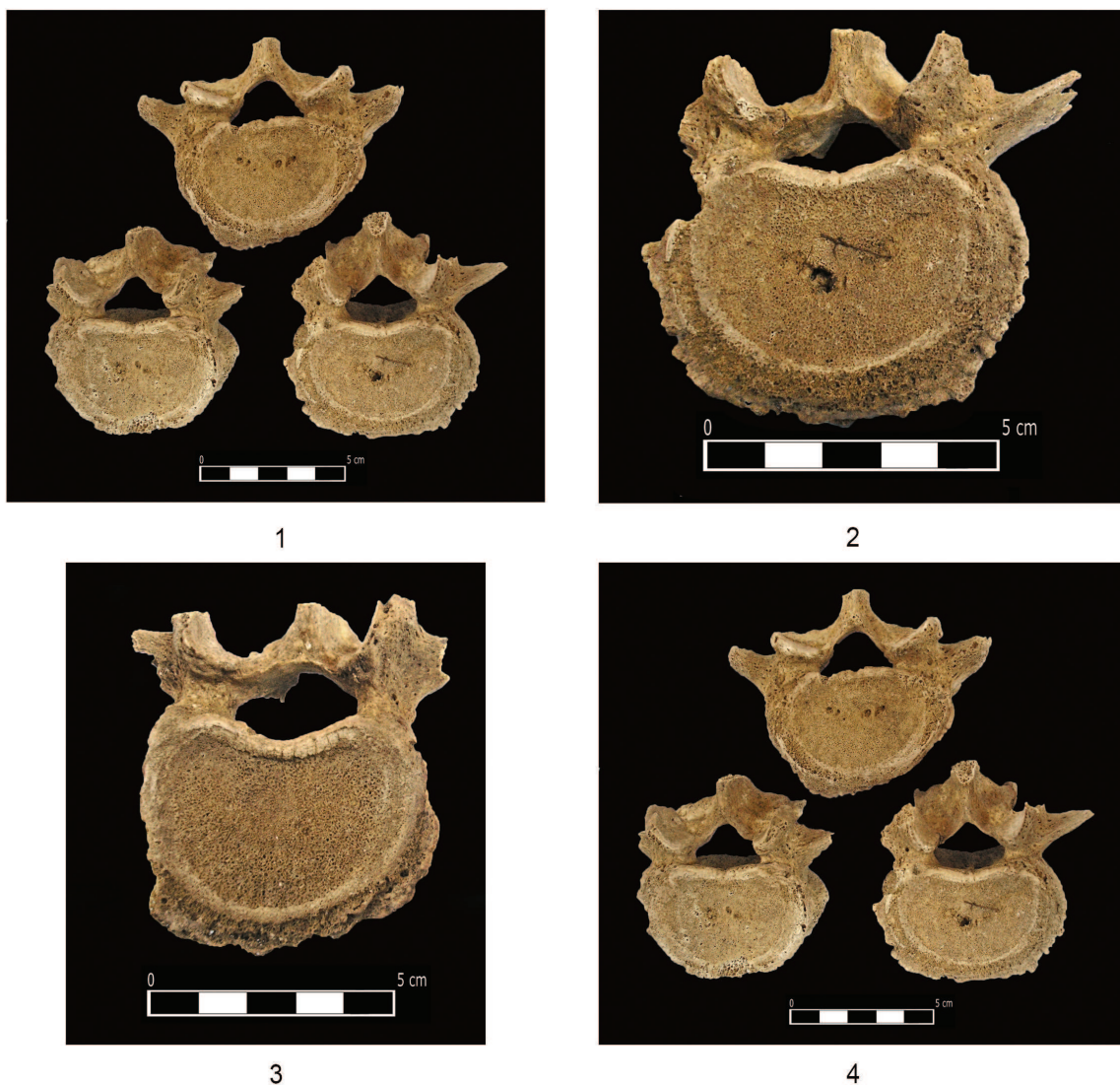
Tejral 2005 – J. Tejral, Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses, in: *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*, W. Pohl, P. Erhard (eds.), Vienne 2005, 103–200.

Томовић, Фидановски 2005 – М. Томовић, С. Фидановски, Локалитети угроњени изградњом аутопута Е–75 на деоници Ниш – БЈР Македонија, у: *Археолошка истраживања Е–75*, ур. М. Брмболић, Београд 2005, 12–47.

Trotter and Gleser 1952 – М. Trotter and G. C. Gleser, Estimation of stature from long bones of American whites and Negroes, *American Journal of Physical Anthropology* 10, 463–514.

Цермановић-Кузмановић 2001 – А. Цермановић-Кузмановић, Касноантичке засведене гробнице из Коловрата, *Зборник Народног музеја у Београду* 17/1, Београд 2001, 159–165.

Claus 1987 – G. Claus, Die tragsitte von Bügelfibeln. Eine Untersuchung zur Frauentracht im frühen Mittelalter, *Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 34/2, Mainz 1987, 491–603.

Табла I – Абразија, каријес и пародонтопатија на доњој вилици: одрасле особе мушког пола старе 35–45 година (Гробница I) (1) и одрасле особе женског пола старе 35–45 година (Гробница II) (2); Абразија, каријес, периапикалне цистичне шупљине и пародонтопатија на доњој вилици одрасле особе мушког пола старе око 45 година (Гробница II) (3–6).
 Plate I – Abrasion, caries and parodontopathy in the lower jaw: adult male, aged 35–45 (Tomb I) (1) and adult female, aged 35–45 (Tomb II) (2); Abrasion, caries, periapical cystic cavities and parodontopathy in the lower jaw of an adult male, aged ca. 45 (Tomb II) (3–6).

1

2

3

4

5

6

Табла II – Остеоартритис и Шморлови дефекти на грудним и слабинским пршљеновима мушке особе, старе 35–45 година (Гробница I) (1–4).
 Plate II – Osteoarthritis and Schmorl's nodes in pectoral and lumbar vertebrae of a male individual, aged 35–45 (Tomb I) (1–4).